

Lengyel László

Hazabüszkeségről

Mikor volt utoljára büszke Magyarországra?

Marianna Birnbaum: „Maga mikor volt utoljára büszke Magyarországra?”

Esterházy Péter: „Utoljára a Zsozsó nevű lányomra voltam büszke.”¹

„Az embernek az országához nem azért van heves viszonya, mert az a létezők legjobbika – mondja Esterházy Péter –, hanem mert az övé.”

És ha már elvették tőle? Ha már az őt számkivető, idegennek és el-lenségnek bélyegző másoké? Nem török, tatár, német vagy orosz megszállóké, hanem ugyanolyan magyaroké, mint te vagy én? Vagy mégsem olyanoké? Akkor kihez és mihez fűz heves viszony?

Mi, magyarok, mindenkitől megtanultunk félni, kivéve magunktól.

Részletek Lengyel László *Kis politikai erkölcstan* című, a Helikon Kiadónál hamarosan megjelenő könyvéből.

Az elfedett haza

Márai 1942-ben az *Ég és földben*: „A hivatalos hazában, a történelmi hazában, a címeres és törvénytáras, a rendőrös és katonás, a lobogós és jelszavas hazában mindig, újra, egyre makacsabbul, egyre fájdalmasabb figyelemmel, kitartással, gyöngédséggel és elnézéssel kell megkeresni az igazi hazát, amely talán a nyelv, talán a gyermekkor, talán egy utca, melyet platánok szegélyeznek, talán egy kapualj, ahol álltam valamikor, s egy dallamot hallgattam, mely az emeleti lakás nyitott ablakán át szállongott a világba, talán ez a szó: »esthajnal!...« Mindig keresem ezt a hazát, annál makacsabb szeretettel és figyelemmel, ahogy a másik, a hivatalos és történelmi, a címeres és lobogós, elfedi előlem.”²

Szép. Jó mondatok. De nem tudom feledni, hogy amikor e mondatok születtek 42 januárjában, Thomas Mann már a maga tanáros

előadásában elmondta a BBC-ben a zsidók tömeges kiirtásának tervét és tényét. Majd április 20-án Radnóti megírja az *Egyszer csak* című versében: „Mint fegyházban a villany, ha kacsint, / tudják bent a rabok s tudja az őr odakint, / hogy az áram mind egy testbe fut össze, / hallgat a körte, a cellán árnyék szalad át, / s érzik ilyenkor az örök, a foglyok, a férgek a perzselt / emberi hús szagát”. Júliusban bevonul munkaszolgálatra. Margitta. „A főuccán megállunk pihenni. A gazdászkülsejű, ostobaképzű ifjonc kötekedik: »Rommel csapatait várjuk, nem ezt a csürhét.« Nem érdekel. De amikor elindul az úton és mellbevág teljes erejéből egy tincses öreg zsidót, megcsikordul a fogam.”³ Hagymádfalva. „A munkáról a falu felé jövet ebédszünetben egy 5 éves forma kislánnyal beszélgetek. Hogy hívnak? A könyvbe írt nevemet kérdi? Azt. Megmondja a családi nevét. És otthon hogy hívnak? Szeréna. Nyolc éves, iskolába még nem járt, s ez nagyon fáj neki. De már kétszer kértek meleg ruhát és cipőt s – nem kapott. Az apja alkalmi munkából él, most vályogot vet benn az udvarban. Értelmes, ragyogó arcú, kedves lányka. Szégyenkezem. A nemzet helyett.”⁴

Bálint György a Margit körúti fegyházban ül áprilistól szeptemberig, hogy majd novemberben bünte-

tő munkaszázaddal kerüljön a Don mellé a halálba. Rejtő Jenőt Nagykátán nyeli el először a munkaszázad, majd onnan ő is a Don mellé megy meghalni. Vihar Béla Sepetovkában írja meg az *Önarckép 1942* versét: „Ütött, kopott Károli-bibliát / s egy kötetnyi József Attila verset – / háztizsákomban vittem a hazát / két ingem közé belefért a nemzet.”

A jó ég tudja, hogy én mit vinnék magammal.

Márai, akár a magyar haza vagy a magyarok Istene nem néz oda. Külön művészet, hogy 1943-as, magának írt naplója több mint száz oldalán, hogyan tud hallgatni a Don kanyarnál elpusztult százezer magyarról. A zsidó sorsról is mindössze ennyi: „B. katona most, Mussolini bukása napján felügyel a bevonuló zsidó munkatáborosokra. Egy somogyi baka nézi a bevonulókat és ezt mondja:

– Hadnagy úr, ezek a zsidók szaboltnak.

– Miért gondolod?

– Látom, hogy nem szenvednek.”⁵

Hagyjuk az irodalmat és művészetet. Ugyanúgy elfedi a hazát, mint a hivatalos zászlós és a címeres. Takács Ferenc adonyi honvéd őrző, Kijev mellett kőműves szakmáját gyakorolta, amikor a honvéd sírok emlékművét állította. Sem ő, sem senki nem tehetett róla, hogy a temető dombjáról lelátott a homokos partra, ahol a német kivégző

osztagok éppen belelőtték a zsidókat az árokba. Rettegve bújt a sír mögé: ezek, miután ezt láttam, nem hagyhatnak élve. A haza ezután az arasznyira szemmagasságban lévő védelmező kő, a majsai verem fala, ahol először katonaszökevényként a magyar tábori csendőrök és a németek, majd az oroszok elől bujkált. Az ágy a szuterénben, ahol még évtizedekkel később is reszketve ugrált és ordított álmában. Igen, jövőendő apósomnak ez volt a haza. Ne fedje el előlünk ezt a véres, szaros-hugyos, rideg és hideg, éhezhető és számkivető, pincemély és utcasarki hazát semmilyen szép szó, esthajnal és elalél – a haza ez is.

A Világosság Udvaráról

Két magyar író beszélget 1987-ben – egy illegálisan megjelent szamizdat folyóiratban olvasom. Az egyikük, idős népi-nemzeti író, Cseres Tibor, az Írószövetség elnöke. A másik, **Eörsi István** urbánus költő és drámaíró, ellenzéki. Írásai betiltva.

Mindketten jó írók. Mindketten tisztességes és becsületes emberek. Mindketten utálják a fennálló rendszert. És egymást. A Kádár-kor végén vagyunk, de senki se tudja, hogy a Kádár-kor végén vagyunk.

– „Nem vagy benne a magyar irodalomban az első harmincban. Konrád sincs. Ő jelen van a német, a

francia, sőt, az amerikaiban is, de a magyarban nincs.

– Esterházy is megjelenik németül, a sajtó dicséri, pedig ő nem ellenzéki.

– Őt másért dicsérik, mint titeket.

– Őt miért?

– Hát a származása miatt.

– Azért tud írni is.

A hivatali szobát lassan homályba vonták a decemberi délután árnyai. Lichthof – gondoltam –, lichthofban ülök, egy lichthof-elnökkel, aki ezt a lichthofot – hadd kérjem kölcsön Babits zseniális verscímét – a Világosság Udvarának látja, érzi, éli át.”

Előveszem Babits Mihály versét.

„*Lucus a non lucendo* – mert valóban / a világosság nem hatott ide / s mélyét nem érte soha napsugár, / csak oly kevésbé mint a kútak mélyét, / csak peremén vetett rövid szegélyt / napszak szerint, felváltva, más falára. / Mélyén tojánhéj, váza cserepe, / csont, konyharongy, üvegnyak, toll, szemét / és újságfoszlány, széttépett levél / ki tudja kinek írása rajta? – / szüz összevisszaság között hever / szemtől bizonytalan időre rejtve.”

Az újságfoszlányban és a széttépett levélben a mi írásunk évtizedekkel később – bizonytalan időre rejtve.

Az ám, hazám.

Barbárok/Magyarok

Ki ne tanulta volna Móricz Zsigmond 1931-es novelláját a *Barbárokat*? Ki ne emlékezne ezekre a szótlan magyarokra? Veres juhászra, aki jó, hogy megszerezze Bodri juhász rézveretes szíját s birkanyáját? Az agyonvert apára és fiúra, kik ott nyugosznak mindaddig a körtefa alatt, amíg a hűséges kutya ki nem kaparja őket. Az asszonyra, aki jár-jár, hogy megtalálja őket. És végül a kilincsen lógó szíjra, mely megtöri a veres juhász konok tagadását.

„Magyaros keménység”

Aligha emlékszik valaki Móricz, a Nyugatban 1910-ben megjelent írására az *Ökörítőra*⁶, amelynek könyörtelen alaposággal megírt tárgya, hogy a szénáscsűrben tartott falusi bálon bent égett a falu nagya.

„Háromszázhuszonöt halott, kilencvenkilenc sebesült.

Mind halottaim, valamennyit gyászolom.

Földieim, véreim, s ami a művésznek talán legfontosabb: a modelljeim! Ott tanultam megismerni nemcsak a magyar parasztot, hanem az embert is.”

De milyennek?

„Ha idegen ember kerül közéjük, s csak látja őket, csak beszél velük, de semmi anyagi érdek nem hozza

igazi viszonyba velük, akkor egészen a sablonos magyar parasztirodalom szemével látja őket: csupa daliásság, okosság, kedves magabiztosság, remek humor, hatalmas tréfaképesség, erős munkabírás, úri mulatni tudás és csupa tetsző, szeretni, dicsérni való tulajdonság ékesíti őket. De ha úgy esik, hogy érdek, anyagi érdek, pénzkérdés hozza össze az idegent a paraszttal, kellemetlenül és dühösen veszi észre, hogy ravasz, komisz, telhetetlen a paraszt, se istent, se embert nem ismer, s ezen a nyomon elindulva látja, hogy durva, szabadszájú, oktalanul makacs, megátalkodott, okos szóra nem hallgat, amellet lomha, rendes munkára nem való, s fajtalan, lelketlen... És örül, ha végül ép bőrrel szabadul közülök.

Mi is történt Ökörítőn? A szomszéd falvakban már van rezesbanda, na hát lesz nekik is! De olyan, hogy olyan nincs több a megyében. És neki a falunak, neki a környéknek, fel kell hajtani a népet, itt legyen mindenki húsvét vasárnapján! mert olyan bált kell csinálni, amilyen még nem volt! Azért is kell vasárnapra tenni, ünnep első napjára, ami eddig rettenetes szentségtörés lett volna! Táncolni ünnep első napján! De mit, ott egye meg a fene a papokat, ahun egy kicsírázott, szakadjon rájuk az ég meg egy darab isten!...

Ez a tónus az, ami az egész életükben uralkodik, s ami megteremtette a rettenetes bajt.

Beszögezték a kaput? Hát persze, hogy beszögezték! Hogyne szögezték volna, mer még a császár se jön be ott fizetés nélkül! Próbálja meg! Míg a koronát le nem teszi! De még be se néz oda korona nélkül senki!

Ha jött volna egy bölcs ember, aki megmagyarázza nekik, milyen veszély fenyegeti őket, ugyan ki hallgatott volna rá a bortól, kedvtől és mesterségesen eldurvított magaerejétől elvadult nép közül? Senki.

– De barátom, mindenki odaég, ha beszegezik a kaput!

– Égjen, de pénz nélkül nem jön be senki.

– De nem az ég oda, aki nem fizet, hanem maguk, akik fizetnek.

– Ég az isten! Sose égett még oda senki.

Azzal otthagya a bölcs embert ez az egy is; mert mind csak a maga feje után okos, s csak arra hallgat, amit a falu mond. A faluban pedig a »magyaros keménység« a divat, s még a lányok is olyanok akarnak lenni. Más ma ezekre nem hat, csak a falu, se szép szóval, se rosszal; a jó tanácsra siket, a parancssal szemben dacol.

Ennek a »magyaros keménységnek« adták bizonyágát a környékbeli falvak, mikor másnap megtartották a táncmulatságot. A lapok felháborodva írták Komlódtótfaluról, hogy másnap táncolt. Látszik, hogy aki írta, nem ismeri ezt a népet. Persze, hogy táncolt, hát Budapesten nem tartottak meg valami bált amiatt,

mert elsüllyedt egy hajó valahol háromezer utassal, vagy mert Messina romokban hevert? Komlódtótfalutól Ökörítő csaknem olyan messze van, mint Budapesttől Messina! Azok nem szomszéd falvak, közbe esik Szamosbecs, Sima, Tatárfalva, Sályi, Szamosújlak, Porcsalma, s ez a hat falu úgy elválasztja őket egymástól, hogy bár két-három óra járás az egész távolság szekéren, mégis elegenden vannak Tótfaluban, akik sohasem voltak életükben Ökörítón, s annyit tudnak róla, hogy az ököritóiak náluk mennek keresztül Szatmárra.

S ennek a magyaros keménységnek az ököritói szerencsétlenek akkor adták legfőbb bizonyágát, mikor meglátta az eszeveszetten, durván, nagy erővel táncoló tömeg azt a felfutó tűzcsíkot, amely a belobbant lámpából szikrázott a száraz lombokon a tetőig.

Ebben a pillanatban teljesen elvesztette az az ötszáz emberi lény mindazt a kultúrát, ami a sokezer éves szellemi művelődésből rájuk jutott. Fenevadakká változtak, nemcsak a rémület hatása alatt, de azért, mert arra voltak ők ránevelve, hogy ebben a percben nyers állatokká legyenek. A táncoslegény ököllel ütötte el a lányt, ordítva vágott előre, s egy másodperc alatt földre voltak tiporva az elől állók, akik az út sodrában állot-

tak s nem a kapu felé rohanókéban. És senki nem ért a kapuhoz, hanem két lépésre attól eleven máglya nőtt az önmagukat tönkretevő boldogtalanokból. A jelenlevő emberi erőnek semmi része sem használódott el a kapu kitörésére, s a hirtelen lecsapó füstben és tűzben a legparányibb emberi ész és akarat nélkül mintegy szétrobbanva sült ki az emberi testekbe töltött energia. Alig, alig néhányan mentek ki a nyitott kisajtón, s jellemző, hogy volt legény, aki kívülről, tehát a szabad ég alól, tiszta ésszel tört be, s így az emberhalom alól ki tudta vonszolni a hűgát, s ép-ségben vitte ki a pokolból. Ellenben a többiek, a boldogtalan állatok ott veszttek, mintha csak nem is az isten képére teremtett lények lettek volna, hanem kosok és bárányok a tűzben. És fölfelé meredt a karjuk és a szemük, s amikor annyira nőtt az emberhegy, hogy elérték róla a valami három méter magasságban levő nyílást, a csűr falán, azon ugráltak ki az égő emberek, s így megmenekültek mintegy százan. És a letapodtak visszarángatták, akit tudtak, s volt, akit egészen ketté szakasztottak.”

Volt Móricz Zsigmond és volt *Nyugat*, hogy kimondja: „Ha felelős a magyar paraszt azért a durva és elmaradott és nyers lélekért, amelyet a legegyszerűbb megfigyeléssel meg lehet állapítani nála, százszorta jobban felelősek az összes felettes hatóságai, amért nem képesek reájuk

hatni s a lelkükben levő rendkívül nagy értékű anyagot igazi kultúrával kiművelni.”

Ma nincs Móricz és nincs *Nyugat*, nincs, aki kimondja: ha felelős a magyar társadalom a durva és elmaradott és nyers lélekért, a „magyaros keménységért”, akkor százszorta jobban felelősek urai, akik e durvaságot, elmaradottságot, nyersességet nem civilizálni, finomítani igyekeznek, hanem e népet „magyaros keménységre” ingerlik. Hallom, ahogy a kaput, az urak tanácsára, itt-ott parancsára, éppen beszélgetik.

Hajnalban Mészöly Miklós *Volt egyszer egy Közép-Európa* című kötetét forgatom. Nem jó. Nem tetszik. De az utolsó írás, az 1984-es *Levél a völgyből* a következő szikár történetet hordozza.

Mire a krumpli megfő

„Pósáéknál voltam látogatóban, akik a völgytoroknál laknak. Már az asztalnál ültünk, mikor megtudtam a téli történetet: hogy Zsoli nincs többé. Nagyon szerettem a kutyájukat, és a két öregot is nagyon szerettem. Mintagazdák, jó emberek, a lelküket kiteszik, ha segíteni kell, egész életükben gürcöltek, nem panaszkodtak, sorsot vállaltak. Télen az asszony rájött, hogy Zsoli lopkodja a

tojáást. Az ember nem volt hajlandó végrehajtani a büntetést. Az asszony erre, az öreg távollétében, zsineget kötött Zsoli nyakára, s fellógatta a fűrészbakra. »Nem kell azt magasabbra – magyarázta –, csak a lába ne érje le a földet.« Kérdeztem, hogy hamar vége lett-e. »Mire a krumpoli megfőtt« – mondta. Csak akkor nézett ki újra az udvarra. Tél volt, lucskosodott a hó, az ember délfelé jött haza. Pósáné azzal fogadta, hogy menjen ki a bakhoz, takarítsa be a maradékot a szurdikba. Az öreg akkor eszmélt föl. Nem akarta sehogy a bakról leemelni a kutyát, csak akkor fogadta el, mikor az asszony levette. S kivitte a szurdikhoz, ledobta martaléknak a kásás hóba. Éppen tizedik évét töltötte náluk Zsoli, az anyja mellől kapták, majdnem szopósként. Mikor visszaballagott a házhoz, tréfára vette, amit különben képtelen lett volna megfogalmazni, de valahogy mégis szót kért. »Bemegetek?« – kérdezte a kapun kívülről; mármint hogy ő, és veszély nélkül-e. Az asszony azóta is önfeledtebben nevet az eseten, mint a férfi – ámbár így is illik; végül is az öreg mondta a váratlan csattanót. Pósáné egyébként a macskájukat is fölakasztotta aznap. Különösebb panasz nem volt ellene – de »valahogy nem egyezett a természetünk«. S azt gondolta, akkor már új lappal kezdi: most van új kutya, új macska. Egy pillanatig zavartan nézek a derús, kék szemükbe.

De milyen jogon? Az egyidejű elintézés zavart? Az a csepp többlet, ami nélkül is meglett volna a nélkülözhetetlen »aszimmetria«? Igaz viszont, hogy az új kutyát – mikor télen a dűvadaknak kitett méregbe beleevett s felpuffadt – az asszony két napig úgy kezelte s ápolta, hogy alig aludt közben. S hogy a kutya ne érezze magát egyedül, a nyakán tartotta a kezét – »fogtam a lelket benne« – mondja. S meg is gyógyult. Bobi különben sokkal látványosabban kedves állat, mint amilyen Zsoli volt; még akkor este én is megbarátkoztam vele. S ott is vacsoráztam náluk. Vacsora után elolvastuk az újságot, meghallgattuk a híreket a telepes rádión. S közben a nagy képes Bibliájukba is belelapoztam: még a hatvanas évekből való kassai kiadás. Nem én, az asszony kezdett felolvasni belőle a hírek után, nem titkolt célzatossággal. S elsőnek ezt: »A népet pedig, mely benne vala, kihozatá: és némelyét fűrész, némelyét vasborona alá, némelyét fejsze alá vetteté; némelyeket mészkemencén vitt által, és így cselekedék Dávid az Ammon fiának minden városával.« Pósáné bólogatva tette hozzá, hogy amíg ez végképp ki nem megy az emberek természetéből, nem is lesz nyugság.⁷

Egyetlen oldal. Nyugság pedig nem léssen. Előbb vagy utóbb jön magyar író, ki szó szaporítása nélkül

megírja, hogyan fog hozzá egy falu, hogy elüldözze azt, aki befogadna egy idegenből, háborúból menekült családot néhány napra. A férfiakat, akik komoly arccal latolgatják, hogy alaposan el kellene verni, vagy jobb fölgyújtani a házát. Az asszonyt, aki fölébreszti az urát, hogy menjen a többiekkel, kiszúrni az autó kerekeit. Az öreget, aki eltorzult arccal ordítja: ide, soha ne jöjjenek! A gyerekeket, akik ott nevetgélnek, amikor a család autókra rakja világát és megy. A vasárnap teli templomot és a felebaráti szeretetről prédikáló papot. Őcsény. Ökörítő. Száz év múlva, már senki se tudja a falu nevét.

A nemzet megmaradásáról

Márai Sándor írja be naplójába 1948. március 15-én: „Ma száz éve szavalt Petőfi. Igaza volt?... Nem inkább Aranynak, Tompának volt igaza? Ők tudták, hitték, hogy egy nemzet akkor cselekszik történelmien, ha megmarad. Petőfi azt hitte, a nemzet akkor marad meg, ha cselekszik. Az idő most dönt – lassan – e perben.”⁸

Bizony, azt gondolom, hogy Petőfinak volt igaza: a nemzet akkor marad meg, ha cselekszik. És nekünk az a dolgunk, hogy erre a cselekvésre bíztassuk, segítsük, ha kell, vezessük.

Vagy mégse? Mi történne, ha miékként Petőfi és Arany közé se a *vagy*,

hanem az *és* szócskát illesztjük, ugyanezt tennénk a cselekvés és a megmaradás közé is. Tudni kell azt a legnehezebb feladatot is megoldani, hogy cselekedve is megmaradjunk, s megmaradva is cselekedjünk. De mi bizony rosszkor s rosszul cselekedve, szinte, hogy elvesztettük nemzetünket, máskor meg belemocsarasodva a megmaradásba, már nem tudtuk, hogy kik is vagyunk.

Levélféle Petőfi Sándorhoz

Pilinszky János írja az *Új Emberbe*, 1973. március 11-én: *Levél Petőfi Sándorhoz*. „Te: teremtés voltál, kivont kard, lovasroham. Lángész. Arany és Vörösmarty: érettség, fáradtság, elhomályosuló elme. Te voltál a Fiú, ők voltak az Atya. Te voltál a vállalkozás, ők a lemondás. Fiú voltál, mint Mozart, ők Atya, mint Johann Sebastian Bach.

Egy dolog van azonban, amit Náladnál tisztábban senki sem képvisel. És ez az igazmondás. Itt mindig hozzád fordulok. Add, hogy veszélyeztetett alkatom és korunk labirintusában vergődve mindig vágyakozzam az egyenes útra, a Szép Szóra, egyszóval – az igazságra.”⁹

Olvas-t-e ezt akkor valaki? Olvas-t-e ma valaki? Fogja-e olvasni ötven év múlva valaki?

Polgárokról és patriótákról

Olvasom Márai naplójában az 1954-es bejegyzést: „Proust regényében a combrayi polgárság nem érti, hogy a helybeli tőzsdeügynök fia, Swann, hogy járhat látogatóba a Faubourg Saint-Germain szalonjaiba, miért ebédel az Elysée-ben, miért vacsorázik a walesi herceggel – nem értik, mi szüksége van erre, mikor »igazi polgár«, tehát abba a szigorúan zárt életkörbe tartozik, amelyből a rangérezkű polgár nem akar kilépni. A polgár szemében igazán »eltévedt fiú«, aki hercegekkel vacsorázik, s talán még inkább »déclassé« az ilyen, mintha csavargókkal töltené az estéit. De ilyen polgárság csak Franciaországban volt – s talán még nálunk. Őseim, a szász polgárok, akik egy színes, érdekes nép földjére jöttek mint pionírok, s aztán városokat és városi műveltséget építettek ott, szigorúan polgári törvények szerint éltek. A városokat körülkerítették magas fallal és privilégiumokkal, s nem engedték oda be a nemest, sem a pór népet. Gőgösök voltak, felfelé és lefelé, mert polgárok voltak, tehát rangjukat nem »Istentől kapták«, hanem két öklükkel szerezték. A városfalakon belül építettek polgári rendtartást, házakat, nemes bútorokkal és ritka használati tárgyakkal, céhekkal, jogszabályokkal, ünneppel, zenével és irodalommal. És soha nem »vegyültek«, felfelé sem, lefelé

sem. Nincs Magyarországon egyetlen szász »gróf«. Polgárok maradtak, akkor is, ha nemességet kaptak. A bugrisság, amely később elfoglalta helyüket a magyar közéletben és a mohón majmolt »magasabb« életformákat, tehát »déclassé« módon érvényesült: ezt soha nem érti. Különös fajta volt a szász. Erejét tudta továbbadni a világnak és mindenhol alkotott: például segített megalkotni, nemcsak a magyar városi műveltséget, hanem az *angol-szász* világot is. A sok mélymagyarkodás és *boche*ozás után egy napon talán erről is értelmesebben lehet majd beszélni.”¹⁰

Edd a kóser disznód!

Nádas Péter emlékiratában leírja Herzl Tivadar és Mezei Ernő levélváltását a századelőről. Mezei Ernő Nádas dédapjának testvére volt. Liberális magyar zsidó, akinek Herzl dühösen az arcába vágja, hogy azért mond le a magyarországi zsidókról, mert a magyarságot és a liberalizmust választották a zsidó létezés helyett. „Dann können Sie mit Ihrem Patriotismus Schabbes machen” – írta Herzl. Nádas hosszan vívódik a fordítással, majd Forgách András segítő szívességével a „Tűzd a füled mellé a hazafiúságotat” változat mellett dönt. Engem ez inkább, a „legyen neked keresztény sábeszed”, „edd a kóser disznód” iróniájára emlékeztet.

Polgárok. Kelet-Európában liberális patrióta polgárnak lenni egyenlő a kóser disznóhús képtelenségével.

Nádas elemzése a dédszülői hagyományról: „Nem tudhatták, honnan tudhatták volna, hogy a magyar zsidó patriotizmus hagyománya kizárólag a függetlenségi harc, a szabadgondolkodás, az érett liberális demokrácia feltételei között életképes. Se szabadelvűként, se függetlenségiként nem láthatták előre, hogy az egyenjogúság napjai megvannak számlálva, s ugyan miként vannak megszámlálva. A magyar zsidó patrióta hagyomány csődjének minden tanulságát, mintegy fél évszázados késéssel, nekem kellett volna belátnom. De én nem láttam be. Igazság szerint még ma sem látom be, hogy egyenlőségi igényem és magyar patriotizmusom életem két legjelentősebb tévedése lenne, habár jól tudom. Ők úgy látták, hogy a liberális alapelvek többé nem megkerülhetők az európai történelemben. Tévedtek. Nekem viszont nem volt hová lépnem, vagy nem volt hová visszalépnem se a liberális alapelvek hagyományával, se a magyar zsidó patriotizmusommal. Ha sikerülne kihúznom e két építőkövet a tudatomból, akkor az egész építmény összeomlana. Tévedésük nélkül szellemileg nem létezem.

Sokáig, nagyon sokáig fel sem fogtam, hogy az egyenlőség és a patriotizmus eszméje a dédapám moz-

díthatatlan szellemi hagyatéka a családban és a saját tudatomban. Holott a két egymást követő önkényuralmi rendszer egyikében sem lehetett vele mit kezdeni. Halott tudás volt.

Olyan öröklött magyar hazafiságot ápoltam egy életen át, amely csupán az én fejemben élt, a haza fejjében igen korlátozottan, amennyiben a pátriának egyáltalán van feje.”

Nagyon okos és jó mondatok ezek. De csak akkor működnek igazán, ha ebből a liberális hagyományból, amelyet dédapám, Benedek Elek is osztott, kihagyjuk a zsidó szót, vagy a zsidó mellé belefoglaljuk még a német, román, szerb, horvát, cigány szavakat is. Igen, Benedek Elek és másik dédapám, Ferenczi Gyula, nagyapáim, Lengyel Miklós és Szentimrei Jenő vagy Ady Endre és Bartók Béla egyaránt hittek nemcsak a jogegyenlőségben, de a társadalmi egyenlőségben is, a szellemi és az anyagi, az emberi és a nemzeti szabadságban, és valamennyien magyar patrióták voltak. Ahogy Babits Mihály és Kosztolányi Dezső, Kodály Zoltán és Dohnányi Ernő, Móricz Zsigmond és annyian mások.

Tévedtek. Nem tévedtek. Ráhetven évre, nekem, szabadság- és egyenlőség-hívó magyar patriótának épp úgy nem volt hová visszalépnem, mint Nádasnak. A szabadság és függetlenség, az egyenlőség és

patriotizmus építőkövei nélkül semmit se érne mindaz, amit gondoltam, gondolok és gondolni fogok. Tévedés? Halott eszmék? Akkor az életünk is az.

Ottlik Géza és Esterházy Péter gyilkos iróniával és nyelvi leleménnyel írták le történeti osztályuk hibáit és erényeit, vállalva a nehéz felelősséget. Bibó István és Kosáry Domokos, Mészöly Miklós és Hankiss Elemér tárgyilagos tisztességgel és fájdalmas felelősséggel írtak a középosztály és a belőle sarjadt értelmiség meghasonlásairól. Déry Tibor és Örkény István, Spiró György és Nádas Péter különböző sarkokból, különbözőképpen néztek szembe univerzális és magyar patrióta felelősségükkel. Oravecz Imre és Závada Pál, Gázsó Ferenc és Gombár Csaba, mint annyian mások, akik a faluból vagy a városszélről jöttek, legyen az Békésszentandrás vagy Szajla, Herceggút vagy Tótkomlós, s váltak első generációs értelmiségivé, megjárták a Rákosi-, a Kádár-, a rendszerváltás-, majd az Orbán-rendszer utcáit és zsákutcáit. Együtt vagyunk a nemzet. Hittünk és csalódtunk. Reménykedtünk és reményt veszítettünk. Mindig építettünk és soha nem romboltunk – de látnunk kellett, hogy amit építettünk, újra meg újra lerombolják. Polgárok és patrióták.

Ki legyen a hősrünk?

Van Ottliknak egy kicsiny ceruzajegyzete 1849. május 20-ról és 21-ről, Budavár ostromáról. Hentzi, a vár parancsnoka, miután ágyútűzzel nem képes lerombolni a Lánchidat, háromszor üzen Clark Ádámnak, hogy jöjjön a híd lánckamráit megszabadítani a víztől, hogy elhelyezhessék a robbanószerkezeteket. „Csak-hogy, aki kinyitotta a zsilipeket, és elárasztotta vízzel a lánckamrákat, az éppen a mérnök úr volt. Sejtette, mire készülnek Hentziék, és óvatosságból még a szivattyú hengerét is összetörte előbb, s csak azután ment haza lakására és feküdt ágyba, hogy semmi hívásra, üzenetre, fenyegetésre ki ne mozduljon onnan.”

„Másnap Görgey kitűzi zászlaját Budára, Hentzi belehal súlyos sebesülésébe, Clark Ádám pedig felkelhet végre ál-betegágyából. [...] Ki legyen a hősröm ezen a napon? Az alantas csökönyösséggel haláláig védekező Hentzi? Igazi ostoba katona, nagyon alkalmas drámai főszerepre, nekem mégsem tetszik. A rejtélyes, hiú, éles eszű Görgey? Mint Szemereinek, Kossuthnak, nekem is az a gyanú bujkál a szívemben, hogy ha győzött volna, a szabadság katonájából a győzelem diktátorává vedlik; s továbbmegyek: talán ő is érezte, hogy jelleméből ilyesfajta kényszerűség következik világosan, s azért kellett hibáznia, nehogy megverje az

osztrákokat, amit nem bírt volna elképzelni, mert nem akart elképzelni. Más szóval, a képzelete azért volt bátoratlan, mert sejtette, hogy a sikerével ő sem tudna egyebet kezdeni, mint visszaélni velük; mondhatjuk úgy is, bizonyos alázat fékezte cselekedeteiben, csakugyan rejtelmes, megfoghatatlan módon, belső erkölcsi egyensúlyként. [...]

Mit tegyek? Énnekem a sok katonát közt legjobban egy civil tetszik, Clark mérnök úr, akit látok aggodalmasan és szakértően vacakolni dugattyúival és hengereivel, amint kifogástalanul elrontja azt az átkozott szivattyút, nehogy az az átkozott tábornok kipumpálhassa a vizet, s látom, amint harmadszor is ugyanazokkal a szavakkal üzen vissza az ágyából: »Sajnálom, de átkozottul beteg vagyok.«

S ő az, Budapest város igaz polgára, Clark Ádám, aki száz év múlva hiányozni fog onnét, hogy megvédje hídját a katonáktól.”¹¹

A nemzeti könnyekről

Bálványos

A rendszerváltozás utáni évben még többször mentem le Erdélybe, mint előtte, részben a rokonaimhoz, részben, hogy megtapasztaljam a romániai új világot. 1991 tavaszán keresett meg Németh Zsolt a Fideszből. Jól

ismertem a közgazdasági egyetem Széchenyi Kollégiumából, de találkoztam vele a második Lakitelki Találkozón épp úgy, mint a Fidesz rendezvényein, ahová rendre elhívtak. Tudtam, hogy apja sokat tett a Ceaușescu-rendszerből életüket kockáztatva menekülőkért, s hogy ő maga is rendre átjár Erdélybe. Most arra kért, hogy az erdélyi fiataloknak szervezzek, nyári bálványosi táboruk előadója legyek. Kisbaconban leszek akkor, válaszoltam elgondolkodva, onnan át tudok menni.

A Benedek-ház előtti Macskás kicsiny hídjánál mellett szálltunk autóbán nagynénémmel, Benedek Elek unokájával és unokahúgaimmal, hogy fölkapaszkodjunk Bálványosfürdőre. A hegyoldalban itt-ott sátrak álltak, fiatalok s idősebbek ültek vagy sétáfkáltak a fűvön. Nem volt ott különösebb szervezés, se nagyobb fogadtatás, csak meleg kézrázások és csontropogtató ölelések ismert és ismeretlen emberekkel. Arra emlékszem legszívesebben, hogy a becsült Fábíán Ernő, akit személyesen sose láttam addig, csak könyvről írhattam, odajött és sírva mondta, mit jelentett neki, hogy írtak róla abban a legsötétebb korban Budapesten. Miről beszéltem, miről nem, nem emlékszem, de alighanem a szabadságról, a nemzeti önrendelkezésről, a transzszilván gondolatról. Liberális

eszméket. Senkit el-, ki-, le nem taszítottunk. Tudtuk, Erdélyt már kétszer uraink elvesztették, harmadszor nem akartuk. Közös gondolatunk volt, hogy szülőföldünkön, Magyarországon és Erdélyben, a Vajdaságban és a Felvidéken együtt kell boldogulnunk, úgy, hogy a nemzetállamok határai átlátszóvá válnak s lebomlanak. Hittünk egy európai Magyarországnak és egy európai Románia közös jövőjében. Nem volt vezérünk. Nem volt kinyilatkoztatás. Beszélgettünk. Lehetne így, vagy lehetne másként. Voltunk, akik voltunk. És véltük, közösen leszünk, akik leszünk.

Ilyenkor el kell gondolkodnom, hogy mi történt volna velem, ha nem anyám jön ki Budapestre apámhoz 1947-ben, hanem apám megy Kolozsvárra és ott születek, nővök fel. – Amilyen örült te vagy, hát bizony agyonvernek – mondta volt később Kányádi –, de ami késik, nem múlik.

Már évek óta, immár levonulva a bálványosi hegyoldalról Tusnádra, a magyar miniszterelnök az erős nemzetállam monológját mondja – nemcsak a közös magyar–román jelen és jövő vész el, hanem a közös magyar–magyar jelen és jövő is. Nincs párbeszéd. Latolgatás. Közös gondolkodás. Van vezér. Van nemzeti vonal. Nincs már közös Európa, de van megint az erőszakos és történetileg bukott, egységes nemzetállam. A határok nem lebomlanak, hanem

újraépülnek. A magyarországi nemzeti többség üzeni Bálványosról a világnak: a nemzetállamé a jövő, és a nemzetállamban a többségnek mindenre joga van. Magyarország a magyaroké! Az áhítatos romániai magyar kisebbség lelkesen visszahangozza. S vajon mit fogunk tenni, ha visszaüzen a román, a szerb, a szlovák és az ukrán egységes nemzetállam: itt csak a többségnek van joga! Románia a románoké! Szlovákia a szlovákoké! Szerbia a szerbeké! Ukrajna az ukránoké! Itt csak a többségnek lehet nyelve, történelme, intézménye, vallása, mert ez az ő egységes nemzetállama! Ha neked nem tetszik, hogy a nyelvünk, történelmünk, intézményünk román, szerb, szlovák és ukrán, akkor takarodj!

Harmadszor készülünk elveszteni Erdélyt.

mint pogrom után
a zsinagóga
veretlen maradt
öreg zsidója

nem hálálkodom
nem is kérdem
hogy őket miért
s engem miért nem

mert szeretsz Uram
szeretsz Te engem
és legközelebb
nem hagysz veretlen

ahogy 1990-ben *Azt bünteti, kit szeret* című versében írta Kányádi Sándor.

Nemzeti könnyek

Belenézek Bánffy Miklós *Megszám-
láltattál...* című kötetébe. Bánffy, írói
nevéen Kisbán Miklós, Erdély egyik
nagyura, a Horthy-kor elején kül-
ügyminiszter, aki a húszas évek kö-
zepén önként visszatért Erdélybe,
hogy ott a helikoni íróársaság fejé-
vé váljon.

A *Megszámoltattál* elején *Búcsúje-
lenet* címmel Illés Endre írt egy Má-
rai szintű arcvázlatot Bánffyról.

„Egy nagy könyvkiadó elnöki szo-
bájában láttam őt, így fényképeztem
le magamnak abban a régi, tenger-
mélyi világban. Éppen végrehajtó-
bizottsági ülést tartunk (ugyanannál
a kiadónál dolgoztam akkor magam
is). A tárgysorozat legfontosabb
pontja következik: az erdélyi írók
új sorozatának megkedveltetése,
más szóval: a reklám és a közönség
megejtésének új fogásai. Már volt
halinaborítás, volt falemezbe kötött
könyv, volt Helikon-oklevél – mi le-
gyen most?

A kereskedelmi igazgató – ügyes,
lelkes, gátlástalan terjesztési szakem-
ber – fontos bejelentésre készül. – Azt
ajánlom – mondja –, adjunk minden
sorozatvevőnek díszes ládákban er-

délyi földet. – Hogyan gondolja ezt?
– kérdi az elnöklő Bánffy. És a szeme
sem rebben. – A legegyszerűbben...
Hozatunk két-három vagon földet
a határon túlról, közjegyzővel hite-
lesítettjük, hogy valódi erdélyi föld,
csináltatunk néhány ezer ládikát,
úgy számítom, mindegyikbe negyed
kiló föld kerül, a ládikát megtöltjük,
lepecsételjük, és ez lesz a nagy sláger,
az új sorozat mozdonya.

Bánffy új cigarettára gyújt. – Job-
bat tudok. Erdélyi föld helyett ad-
junk erdélyi könnyet. Amit erdélyi
anyák sírnak odaát. – Nagyszerű!
– kapja el a lelkesedés a szakem-
bert. – Könyv! Könyv! Még jobb!
– De azután mégis gyanakodni kezd.
– De a könnyet hogyan adjusztáljuk?
– A legegyszerűbben... – magyaráz-
ta Bánffy. – Közjegyzőket állítunk
a síró erdélyi anyák mellé, akik iga-
zolni fogják, hogy az ampullákba
forrasztott könny valóban az ő köny-
nyük, és nem itthoni hamisítvány.
Nos? Hogy tetszik?”¹²

*„magyar uraim én maguk /
között lenni már nem tudok”*

Benedek Elek születésének évfor-
dulóján, 2009-ben, Benedek-emlék-
kutat avattunk Kányádi Sándorral, a
soproni Óvónőképző előtt. Az öreg-
gel ez már a második vállalkozásunk
volt a budapesti dunaparti Elek apó
kútja után. Ott volt, ahogy illik,

Sopron apraja-nagyja, elhangzot-
tak a beszédek. Ezután következett,
hogy a Székelyföldről hozott hatal-
mas kő és a kút közötti nyílásba kis
emlékfát ültettünk. A fácskát négy-
éves unokám, Lengyel Déneske tar-
totta buzgón, amíg mi Kányádival a
földbe temettük. – Szép volt, jó volt,
ennyi volt – simogatta meg a költő
elégedetten a kisfiú fejét.

S akkor, a város jobboldali ele-
je, váratlan s kéretlen rázendített a
székely himnuszra. – Gyerünk, de
azonmód innét – mondta nekem
dühösen Kányádi, ősz fejére húzva

vörösszín, USA feliratú baseball-
sapkáját, majd sebes léptekkel neki
iramodott. – Énekelte vajon a te
dédapád ezt a szemetet? Soha. Mért
kell nekünk túrnunk és elviselnünk
még ezt is?

E derék ember és jó költő írta
1993-ban *Tojáshéj-fölirat* címmel:
„kezdem szégyellni a nevem / mert
mint a halál kitakar / még elstutog-
ni sem merem / mennyire ősi és ma-
gyar / még fenekükön a kakukk- /
tojáshéj de már turulok / magyar
uraim én maguk / között lenni már
nem tudok”.

JEGYZETEK

1. Marianna Birnbaum: *Esterházy, Konrád, Spiró Jeruzsálemben*. Szépirodalmi, 2010, 88.
2. Márai Sándor: Haza. In *Ég és föld*; Helikon, é. n., 25–26.
3. Radnóti Miklós: *Napló*. Magvető, 1989, 215–16.
4. Radnóti Miklós: i. m. 220.
5. Márai Sándor: *Napló 1943–1944*. Helikon, é. n., 69.
6. Móricz Zsigmond: Ökörítő. In *Erkölcsei sarkantyú*; Tanulmányok II., Szépirodalmi, 1982, 232–240.
7. Mészöly Miklós: Levél a völgyből. *Volt egyszer egy Közép-Európa*; Magvető, 1989, 628–629.
8. Márai Sándor: *Napló 1945–1957*. Akadémiai–Helikon, 76.
9. Pilinszky János: *Szög és olaj*. Vigilia könyvek, 1982, 322.
10. Márai Sándor: *Napló 1945–57*. 259.
11. Ottlik Géza: Ceruzajegyzetek. In *Próza*; Magvető, 1980, 97–100.
12. Illés Endre: Bánffy Miklós. In *Megszámláltattál*; Helikon, é. n., 19–20.